

**VRIJ
ZICHT
OP**

**HET
MENSELIJK
BESTAAN**

Docentenhandleiding

DAMON

Inhoud

Doel en opzet van Vrij Zicht op...	4
Hoofdstukbespreking	7
Hoofdstuk 1 Inleiding	7
Hoofdstuk 2 Denken met behulp van metaforen	11
Hoofdstuk 3 De reis als metafoor voor het leven	17
Hoofdstuk 4 De tijdelijkheid van het bestaan	29
Hoofdstuk 5 Is de dood iets vreselijks?	33
Hoofdstuk 6 De vraag naar de zin van het bestaan	37
Hoofdstuk 7 Voortleven na de dood?	41
Hoofdstuk 8 Symbolische onsterfelijkheid	47

Doel en opzet van Vrij Zicht op...

1 Belangrijke inhoudelijke uitgangspunten

Belangrijke waarden van onze cultuur als vrijheid, zelfbeschikking, gelijkheid, emancipatie, tolerantie en democratie spelen een doorslaggevende rol bij de verschillende thema's van *Vrij Zicht Op*. Tegelijk worden deze waarden kritisch bevraagd.

Voor de serie *Vrij Zicht Op* kunnen de volgende doelen vermeld worden.

- Leerlingen kunnen aanwezige levensbeschouwelijke en ethische vooronderstellingen opsporen bij uitgangspunten van maatschappelijke organisaties, politieke partijen en bij (in populair weergegeven) wetenschappelijke theorieën.
- Leerlingen kunnen hedendaagse levensbeschouwelijke/ethische houdingen, argumentaties en standpunten, plaatsen binnen het perspectief van het ontstaan van de moderne maatschappij met haar specifieke kenmerken.
- Leerlingen kunnen mede op basis van deze vaardigheden en inzichten kritisch reflecteren op levensbeschouwelijke en ethische argumentaties van anderen en van zichzelf.

2 Opzet

Katern voor de leerling

De leerstof wordt gepresenteerd in de romptekst terwijl de opdrachten uitdagen tot een kritische reflectie over de stof. Daartoe worden vaak opnieuw standpunten, reflecties etc. ingebracht om het denkproces te stimuleren en de leerling uit te dagen.

Docentenhandleiding

Deze uitvoerige docentenhandleiding bevat ruime toelichtingen en goed beargumenteerde antwoorden bij de opdrachten (of antwoordsuggesties) waardoor de docent met de methode goed uit de voeten kan ook in geval hij/zij minder met een bepaalde thematiek vertrouwd is. De gegeven antwoorden en antwoordsuggesties kunnen ook dienst doen om in een discussie, debat of socratisch gesprek inhoudelijke posities in te vullen, respectievelijk een discussie vlot te trekken of op een hoger niveau te brengen.

3 Verkorte leerroute

De eerste drie hoofdstukken vormen een sterk samenhangend geheel. Indien men met grotere stappen door de stof heen wil, kunnen hier in ieder geval de verdiepingsopdrachten worden overgeslagen. Voor wat de andere hoofdstukken betreft: hoofdstuk 6 is wezenlijk voor het thema dat hier aan de orde is, de verdiepingsvragen kunnen desgewenst worden overgeslagen. Uit de hoofdstukken 5, 7 en 8 kan desgewenst een keuze worden gemaakt wanneer men uitdrukkelijk voor een verkorte leerroute opteert.

VRIJ ZICHT OP ...

Vrij Zicht op het menselijk bestaan

Leerdoelen

Hieronder staan de leerdoelen bij dit thema geformuleerd in termen van leerlingengedrag.

1. De leerling kan aan de hand van een zelf uitgewerkt voorbeeld duidelijk maken dat metaforen een bruikbaar instrument kunnen zijn bij het nadenken over levensbeschouwelijke vragen.
2. De leerling kan aan de hand van een zelfuitgewerkt voorbeeld duidelijk maken dat metaforen hun eigen mogelijkheden maar ook hun beperkingen kennen.
3. De leerling kan uitleggen waarom in een relatief uniforme cultuur een beperkt aantal metaforen voor het menselijk bestaan volstaan.
4. De leerling kan met zelfbedachte voorbeelden verduidelijken dat de verschillende aspecten die men aan het maken van een reis kan onderscheiden, even zovele aanknopingspunten vormen om aspecten van het menselijk bestaan te duiden.
5. De leerling kan duidelijk maken dat de metafoor van het leven als een avontuurlijke reis het leven opvat als risicovol en dat daarbij juist de risico's en gevaren voor zin zorgen indien vrijheid en verantwoordelijkheid in acht worden genomen.
6. De leerling kan op grond van argumenten en redeneringen duidelijk maken wat de metafoor van de reis naar het vakantieparadijs voor hem/haar inhoudt en waarin de kern van het onderscheid met de metafoor van de avontuurlijke reis bestaat.
7. De leerling kan de metafoor van de natuurreis zelfstandig uitwerken tot een reflectie over de betekenis van het menselijk bestaan.
8. De leerling kan uitleggen dat wanneer de zin van het menselijk bestaan ontleend wordt aan een leven na de dood, we met doel-denken te maken hebben.
9. De leerling kan verduidelijken hoe bij Albert Camus en het bijbelse boek Prediker een combinatie mogelijk is van de uiteindelijke zinloosheid van het menselijk bestaan met zin geven en zin vinden in het leven.
10. De leerling kan vormen van symbolisch onsterfelijkheidsgeloof herkennen en de kern van het verschil aangeven met het onsterfelijkheidsgeloof zoals dat in het verleden binnen een christelijke cultuur overheersend was.
11. De leerling kan voorbeelden uitwerken van de wijze waarop mensen zin kunnen ontlenen aan het aardse leven zelf.

Algemene toelichting bij hoofdstuk 1 tot en met 3

Willen we iets (een ding, een gebeurtenis etc.) gebruiken als metafoor (in het geval van dit thema:) het leven, dan moeten we altijd kunnen zeggen: 'het leven is als...'. Belangrijk bij dit onderwerp is de metafoor van 'het leven is als... een reis.' Om vertrouwd te raken met metaforisch taalgebruik oefenen we eerst met de metafoor van het leven als toverbal. Indien de leerlingen tijdens de basisvorming met *Wijs Worden* of *WNW* hebben gewerkt: we bouwen hier voort op de inzichten die in hoofdstuk 1 van *Wijs Worden* deel 2 en in hoofdstuk 6 van *WNW* deel 2 aan de orde kwamen waar duidelijk werd dat beeldende (metaforische) taal een geschikt middel is om levensbeschouwelijke concepten te verwoorden.

In deel 3A van *WNW* kwam binnen het eerste hoofdstuk over geluk de voorstelling van de brede en de smalle weg al terloops aan de orde.

VRIJ ZICHT OP ...

Inhoudelijk toelichting bij het gehanteerde religie-begrip

Voor het begrip van religie zoals dat binnen het kader van dit thema gehanteerd wordt, is kenmerkend dat religie begrepen wordt als de gerichtheid op een werkelijkheid die als transcendent, goddelijk of heilig wordt beschouwd.

Met deze karakterisering van het begrip religie distantiëren we ons van de opvatting dat religie bestaat in alles wat zich onttrekt aan de menselijke eindigheid. Bij een popconcert of voetbalwedstrijd die een gevoel van extase teweeg brengen, zou het dan ook om religie gaan. Ook het verbinden van het woord religie met de individuele zoektocht naar zin überhaupt wijzen we af. Individualisering en ont-traditionalisering versterken de noodzaak dat mensen tegenwoordig meer dan vroeger zelf op zoek gaan naar zingeving en naar authenticiteit (wie ben ik eigenlijk?). Dit zoekproces hoeft niet te eindigen in transcendente antwoorden, dat kan maar het hoeft niet.

Ik wijs met Chris Hermans de opvatting af dat ieder zoeken naar zin 'religieus' genoemd kan worden omdat dan iedereen 'religieus' is en het begrip daarmee overbodig wordt. Een categorie is pas zinvol als kan worden vastgesteld dat iets niet hiertoe gerekend kan worden. Daarnaast stellen lang niet alle min of meer zelfstandige zoekers naar zin het op prijs om 'religieus' genoemd te worden. (Vergelijk Chris Hermans: *To do or not to do: that's the question; Theologische en godsdienstpedagogische reflecties op religieuze vorming*. In: *Is er nog godsdienst in 2050?* Damon, Budel, 2003 Isbn 90 5573 483 7).

Daarom stellen we ook niet dat geneigdheid tot religie een onvervreemdbare eigenschap van de mens is. Met andere woorden: je kunt zeggen dat de mens een levensbeschouwelijk wezen is, maar niet dat hij een religieus wezen is; levensbeschouwing kan religieus zijn maar dat hoeft niet.

Hoofdstukbespreking

Hoofdstuk 1 Inleiding

Opdracht 1, p. 5

Ons dagelijks leven kent over het algemeen een grote regelmaat: slapen, eten, school, huiswerk en uitrusten; zij vormen een steeds terugkerende saaie cyclus. Binnen dat routine-bestaan is voor de vraag wat het menselijk bestaan als geheel nu eigenlijk is, wat het allemaal moet en wat voor zin het uiteindelijk heeft, gewoonlijk geen plaats.

Maar toch stelt vroeg of laat iedereen zich deze vraag: wat stelt mijn bestaan eigenlijk voor, vind ik mijn leven zinvol? Op welke momenten en onder welke omstandigheden stellen mensen zich een dergelijke vraag?

Antwoord

Aanknopend bij de inleidende tekst luidt het antwoord op de vraag heel algemeen: als die routine verstoord wordt. Bijvoorbeeld:

- Bij een diepingrijpende gebeurtenis in je omgeving: een gewelddadig voorval op school, een zelfmoord, iemand in je nabijheid die te horen krijgt kanker te hebben en nog maar kort zal leven.
- Als je jezelf dusdanig ontevreden voelt, dat de vraag opkomt: is dit het nou?
- Doordat je door wat voor omstandigheden dan ook – bijvoorbeeld een ernstige uitbrander van je ouders – plotseling van grotere afstand naar jezelf kijkt en je vragen aan jezelf stelt als: futloos in de klas zitten de hele dag, waar ben ik mee bezig? Wat moet er van mij worden? Waarom kan ik me alleen bij sport echt serieus voor iets inzetten? Ik lever nou niet bepaald een serieuze bijdrage aan de lieve vrede thuis: wil je echt op die manier leven? Moet dat mijn bestaan worden?
- Als je door een ongeluk zelf plotseling veel beperktere mogelijkheden hebt om je leven vorm te geven.
- Geboorte en dood.
- Een ervaring van extase.

Opdracht 2, p. 6

Als iemand je de vraag stelt: 'Vind je dat jouw leven zin heeft?' zul je waarschijnlijk wel even schrikken. Zo'n vraag hoor je niet te stellen, is misschien je spontane reactie. Mogelijk schrikt de vraag af omdat hij zo ongrijpbaar klinkt, een beetje zweverig ook. Maar als je de vraag nu eens vertaalt in: hoe maak je het?

Welke vertaling van de vraag 'Vind je dat jouw leven zin heeft?' is het beste volgens jou?

- a. 'Hoe maak je het?'
- b. 'Vind je het leven de moeite waard?'
- c. 'Ben je blij dat je geboren bent?'
- d. 'Is je leven geslaagd?'
- e. 'Ben je gelukkig?'

Antwoordsuggesties

De zinvraag betreft kennelijk een evaluatie van je hele doen en laten, je hele bestaan. Het is de levensbeschouwelijke vraag bij uitstek, de zinvraag die alle andere zinvragen insluit.

'Hoe maak je het?' (a.) dekt de lading niet, je kunt bijvoorbeeld zwaar verkouden zijn of vreselijke hoofdpijn hebben. We hebben dan te maken met een situatie waarin je jezelf slecht voelt maar dat betekent niet dat je plotseling je leven als zinloos ervaart, je weet immers dat die verkoudheid wel overgaat.

De vertalingen b. en c. dekken beter de lading daar ze vragen of je het leven als geheel zinvol vindt (er wordt geen momentopname gemaakt).

Bij d. klinkt misschien op het eerste gezicht iets te veel 'succes', en 'slagen' mee.

Optie e. kom je vaak tegen als vertaling van zinvolheid. Kritische tegenvraag: kun je jezelf voorstellen dat iemand die niet gelukkig is het leven toch zinvol en de moeite waard vindt?

Als je 'ja' antwoordt, is de vertaling van de zinvraag in de vraag naar geluk toch niet helemaal adequaat.

Opdracht 3, p. 6

Lees aandachtig het gedicht 'Een toverbal'. Beantwoord daarna de vragen.

- a. Wordt het leven door de vergelijking met een toverbal voorgesteld als heel groots, als heel belangrijk of roept deze metafoor iets anders bij je op? Denk goed na.

Antwoord

De metafoor van de toverbal thematiseert het leven als een opeenstapeling van ervaringen, gevoelens, toekomstverwachtingen en teleurstellingen. De toverbalmetafoor stelt het leven niet voor als heel heroïsch, want gekocht voor een stuiver smelt de toverbal (het leven) langzaam weg.

- b. Een pasgeborene is nog onwetend over wat het leven allemaal voor hem of haar in petto heeft. Hoe wordt dat in het gedichtje van de toverbal verwoord?

Antwoord

- b. Bij het begin van het leven zie je niet wat er in de toekomst allemaal op je af komt, een baby is zich van dit alles nog niet bewust (gaaf glad en zuiver, glanzend en sereen).

De kleuren staan voor wat mensen zoal kan overkomen: zorgen, verdriet, gevoelens van haat, nijd, spijt en rouw. Maar gelukkig kun je ook vertrouwen hebben en hoop (dromen).

- c. Breng structuur aan in dit gedicht door het in drie stukken te verdelen. Waar leg je de twee scheidingen? Waarom juist daar?

Antwoord

Een eerste deel zou kunnen eindigen na regel 5 (bij sereen) of na regel 7 bij het woord verborgen. In een mensenleven spelen allerlei ervaringen en gevoelens een rol.

Het tweede deel werkt het aspect van de verschillende kleuren uit: iedere kleur staat voor een ervaring of gevoel.

Het derde deel begint duidelijk bij 'Maar, als we eindelijk zijn gekomen...'. De kleurlaagjes van de toverbal zijn weggesmolten en we komen bij de kern. In het derde deel loopt de vergelijking uit op een gedachte over menselijk geluk.

- d. Welke filosofie over het leven wordt in het derde stuk van dit gedicht verwoord?

Antwoord

Er kunnen duidelijk twee aspecten onderscheiden worden: